

DEEL 1

INLEIDING

‘In tegenstelling kennen we buiten Nederlands en Belgisch Limburg ook een Frans en een Duits Limburg, respectievelijk de Voerstreek en de Zelfkant.

Zuid-Limburg was net de Randstad in het klein: ze hadden de hoofdstad Maastricht als financieel centrum, wat overeen kwam met Amsterdam. De bedrijven, zoals Sabic, DSM, Nedcar en verschillende toeleveringsbedrijven zaten in de omgeving van Sittard-Geleen, wat overeenkomsten vertoonde met Rotterdam en de ambtenaren van het ABP en CBS en het hoofdkantoor van DSM zaten in Heerlen, wat leek op Den Haag, terwijl ondertussen het Heuvelland doorging voor het Groene Hart was.’

‘Een wormvormig aanhangsel. Het meest on-Nederlandse stukje Nederland. Ingeklemd tussen Vlaanderen, Wallonië, Duitsland en de rest van Nederland via een bottleneck bij Sittard-Susteren. De ‘hals van Sittard’ genoemd. Een bijna vergeten economisch stuk Nederland. Zo’n 650 km² in oppervlak.

Het Heuvelland wordt gevormd door uitlopers van de Ardennen en de Eifel. In het zuidwesten gaat het Heuvelland over in de Belgische Haspengouw; in het zuiden in de Voerstreek en het Land van Herve, waar het qua landschap veel op lijkt. De hoogste toppen zijn nauwelijks hoger dan driehonderd meter.

Als je op de kaart kijkt hoort het helemaal niet bij Nederland. Met een veelkleurig tapijt aan dialecten. Met eigen zeden en gebruiken. Het kent een eigen flora en fauna. Eigen kleine landschapselementen zoals hellingbossen, hoogstamboomgaarden, graften, holle wegen, grubben, kapelletjes, wegkruisen, Maaslandse renaissance en vooral de vele vakwerkhuisen. Ooit eens een keer aan Nederland vastgeplakt. Het enige Centraal-Europese stukje Nederland met een eigen microklimaat. Te midden van het Heuvelland lag het dorpje Berg en Terblijt.'

1.

De familie Offermans woonde al lang in Berg dat deel uitmaakte van Berg en Terblijt. Ze hadden er een wijngaard. In 2015 waagde Marnix Offermans het weer om druiven te verbouwen op de hellingen van de Koeleberg in Terblijt en met veel succes. De druivenbouw werd met argusogen

bekeken door de wijnliefhebbers. Op 26 oktober 2015 zijn hier weer de eerste druiven geperst en vanaf toen is de wijn van de kloosterhoeve Vrouwenrade heel bekend in binnen- en buitenland.

De Koeleberg is het oudste wijnbouwgebied van Limburg. Dit kan vooral toegeschreven worden aan het gunstige microklimaat. Het weer in de Koeleberg is het warmst en droogst van Zuid-Limburg. Vaals is daarentegen het koudst en natst. De wijngaarden van Hoeve Vrouwenrade bevinden zich op de steile zuid- en zuidoost hellingen van de Koeleberg.

De hellingen hebben een stijgingspercentage tot 42%, en zijn voor een deel naar het zuiden gericht, wat ideaal is voor een perfecte rijping van de druiven. De bodem bestaat uit een dunne laag löss op een ondergrond van grind en mergel. Door de kalkrijke bodem hebben de wijnen een natuurlijke neiging tot parelen (vorming van koolzuurgas belletjes), wat de wijnen een typisch fris en fruitig karakter geeft. Tevens zorgt de kalkrijke bodem voor een minerale smaak.

Het microklimaat en de bodem van de Koeleberg vormen voor wijnbouw een solide basis. Bij kou uit het noorden is de temperatuur er altijd 2 à 3 graden hoger, en de bodem zelf bevat onder de warme humusrijke löss diverse lagen mergel (kalk)

en silex (kiesel), typerende ingrediënten voor de smaak van de Apostelhoevewijnen.

De wijncultuur rond Maastricht is geen nieuw verschijnsel. In de Romeinse tijd was het drinken van wijn in deze streken heel gewoon. Voor het bewijs van een eigen inheemse wijncultuur moeten we wachten tot 871, wanneer een oorkonde ons attendeert op een wijngaard bij de kapel van Sint-Salvator bij Aken. Wijngaarden bij Maastricht worden vermeld in 968, als koningin Gerberga haar goederen laat beschrijven.

Een landschapsbeeld van Maastricht en omstreken uit de periode 1300-1500 maakt duidelijk dat de hellingen van Maas-, Geul-, Jeker- en Voerdal gul voorzien waren van wijnpercelen.

Tot in de 15^e eeuw kon de inlandse wijn nog concurreren met het gewone bier, maar toen dit door de toepassing van hop langer houdbaar en pittiger van smaak werd, begon de bloeitijd voor de brouwers en trokken de wijnbouwers in de concurrentieslag aan het kortste eind. Een echte volksdrank zoals in Frankrijk is de wijn hier nooit geweest. De gemiddelde consumptie bedroeg in de middeleeuwse Nederlanden niet meer dan 20 à 25 liter per hoofd per jaar.

In de 16e eeuw kwam daar een koudegolf bij, die omstreeks 1540 inzette en vanaf 1590 in hevigheid toenam. Deze 'kleine ijstijd' en de verwoestende

oorlogshandelingen in de eerste decennia van de Tachtigjarige Oorlog betekenden voor de wijnbouw de doodsteek.

Zo vermelden de kronieken van het XII Apostelhuis dat de wijngaard na 1581 werd opgeheven, en dat omstreeks 1600 bij de modernisering van de Apostelhoeve de wijngaard, die tot het midden van de 16^e eeuw in gebruik was, werd opgeschoond.

Slechts hier en daar, bij enkele welgestelden en kerkelijke instellingen, leidde de wijnbouw nog een marginaal bestaan.

2.

Even verderop in het midden van het landelijk gebied tussen Terblijt en Bemelen lag het klooster Vrouwenrade. Toponymisch geheten Op de Heijekoul. Het was een klein klooster en Marnix ging er altijd naartoe om te helpen. Hij werkte in de kaasmakerij, de bierbrouwerij en kelnerde wat in Herberg de Bonte Haan. Het was zijn thuis.

Vaak leidde hij toeristen rond door het kloostercomplex: de kloosterkapel, de kapittelzaal, de kleine refter, de bibliotheek en het gastenverblijf vaak 'klein kasteel' genoemd, de brouwerij en het park. Het was een jongen van de streek en wist precies wat er speelde.

Hij vervulde de rol van koster. Iets wat zijn achternaam ook vermeldde. Het beheren van de kerkschat behoorde van oudsher tot de werkzaamheden van de *custos* of *offerman* (letterlijk: bewaarder, bewaker). Deze belangrijke functie werd ook wel *officium thesaurarii* (ambt van de schatbewaker) genoemd. De *custos* beheerde alle relieken en kostbaarheden van de kerkschat. Voorts moest de *custos* zorg dragen voor het onderhoud van het kerkgebouw, de verschillende ruimten, ramen, sloten, kisten kasten etc. dienden regelmatig schoongemaakt te worden en in goede staat te verkeren. De uit het college van kanunniken verkozen en aangestelde *thesaurarius* of *custos*, beide benamingen werden gehanteerd, moest een 'homo justus, bonus, honestus et discretus ac sante vite' zijn (een rechtvaardig, goed, eerzame man die een vroom leven leidt). Marnix was zo'n man. Hij was er zomaar ingerold om in het klooster dienst te doen. Dit kleine klooster werd geleid door jezuïeten. En lag aan de rand van het Diependael even buiten de bebouwde kom van Terblijt. 'Rade' het suffix van Vrouwenrade was een 'ontginning uit bos'. Het klooster lag bucolisch en bevatte een bijzondere collectie.

3.

‘We hebben een bijzondere aanwinst gekregen’, kreeg Marnix te horen toen hij weer naar het klooster ging.

‘Het is een psalter.’

Een psalter of psalmboek (middeleeuws Latijn: psalterium, Middelnederlands: souter of zouter) is een boek dat gebruikt wordt binnen het christelijk geloof. Het boek omvat de 150 psalmen uit het Oude Testament en daarnaast vaak ook cantica, litanieën en een calendarium, een liturgische kalender. Het psalter was in de middeleeuwen een erg populair boek. Het werd zowel door geestelijken als door leken gebruikt. Monniken reciteerden wekelijks alle 150 psalmen tijdens de getijden. Ook voor de privé-devotie was het als gebedenboek de voornaamste tekst. Indien een leek al een boek bezat dan was het vrijwel altijd een psalter. Pas in de veertiende eeuw kwam hier verandering in en verloor het boek terrein aan het getijdenboek.

Het komt van het Offermanshuis in Berg. Een uit mergelstenen opgetrokken hoeve in het oude centrum van Berg. Het Offermanshuis?, vroeg Marnix zich af. Bestaat dat? De kloosterling leidde hem naar de bibliotheek. Kijk hier, zei hij lachend, een stukje genealogie van de familie Offermans. ‘Ik

heb hier het boekje: *Een familie Offermans in hartje Zuid-Limburg van Paul Orbons (eigen beheer) uit 1997*. Daarin staat dat in het 'Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk' de naam Offermans onder verschillende spellingen genoemd: Offerman, Offermans, Offermars en Offergelt(s). Van oorsprong is het de naam van een kerkdienaar zoals koster. Hij komt voor van Noord-Frankrijk tot ver in Duitsland, daar meestal als Offermanns geschreven. In de Duitse doopregister in het Westfaalse gebied komt de naam veel voor. De schrijfwijze is soms Offermans, soms Offermahns, maar meestal Offermanns.' De koster (offerman) had in een gemeenschap een niet onbelangrijke functie. Hij moet school houden voor de kinderen, het altaar schoon houden, de klok luiden, de mis en de vespers dienen en de pastoor vergezellen als deze de parochianen buiten de kerk de sacramenten gaat toedienen. Ook is hij een soort penningmeester voor de kerkgemeenschap.

De naam is al oud, in 1340 wordt een Mathijs Offermans in Brugge genoemd. In Doornik vindt men een Hendrik in 1433 en in 1538 een Jacob in Ghielis. In ons land is de eerste vermelding uit Heer bij Maastricht waar Johan Offermans op 3 september 1344 schepen was. Op 4 oktober wordt ook Nitel Offermans daar schepen.

4.

Een van de beste voorbeelden uit de eigen archieven van de nadelen van de eeuwige erfpacht zien we bij de zogenaamde *Offermans-* of *Merckelbachgoederen*. Enkele met erfpacht belaste goederen in Berg waren o.m. de Offermansgoederen. Het geslacht Offermans leverde voor de 16^e eeuw verschillende schepenen aan het Bergse gerecht en de leden ervan woonden nabij de oude kerk aan de Kleinstraat. Te weten Johan Offermans (1360), Jacob Offermans (1401), Jan Offermans (1448) en Jacob Offermans (1492). Deze stamvaderen woonden allen in het Offermanshuis aan de Kleinstraat. De goederen vererven o.m. via de families Merckelbach en Knubben naar Notten, De Tyts en Heutes. In 1734 ontstaat een proces tussen het Klooster van Recheim en de erfgenamen over de betaling van 2 mud (48 vaten of ca. 960 kg) rogge. Tijdens het proces wordt door het klooster een gezegelde brief geproduceerd, waarin de creatie van de erfpacht is vastgelegd. De datum is 12 juni 1492. Ten overstaan van schout en schepenen en de stadhouder en de laten van de Hof van Berg, toebehorend aan Jonker Jan van Pallant, sluiten Geurt Offermans en Hendrik van Duetzoer als vertegenwoordiger van het Clooster ende

Juffrouwenconvent tot Rechiem, de erfpachtovereenkomst.

Van oudsher zijn er drie kernen van bewoning in Berg geweest; rondom de Oude Kerk en aan de Bies; een tweede gedeelte rondom de Schonenpoel; tenslotte nabij de Markt. Pas in en na de 18e eeuw werden er huizen bijgebouwd bezuiden de Rijksweg en aan de Grote straat.

Het eerste gebied werd 'gedomineerd' door de Kerk, omgeven door vier grote boerderijen. Aan de Kleinstraat lag voor 1750 slechts één boerderij, het *Offermanshuis*. Lange tijd in handen van de familie Notten en daarvoor afkomstig van Knubben, Merckelbach, daarvoor Offermans. Rond 1660 werd bij het oudste gedeelte een nieuw huis opgetrokken (getimmerd). In ca. 1530 woonde daar toenmalig Dirick van Scharn. Deze Dirk is waarschijnlijk met een Offermans-dochter getrouwd. Waarschijnlijk een zuster van Gerard senior. Het huis was belast met 16 aldegroten en 4 capoenen aan de Palantshof. Iets ten zuiden van het huis Offermans lag de Putwei (zo genoemd omdat de wei grensde aan de Putstraat), die nog eens was belast met 2 vat gersten en 5 capoenen. De lasten van deze wei worden in 1775 gedragen door Jan Claessens, die het grondstuk in 1761 kocht en er het huis op bouwde, waar nu nog nazaten in rechte lijn wonen. Het oude